

**T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ**

**MÜZİK
ANADOLU'DAKİ MÜZİKAL YAPILARIN TARİHSEL
GELİŞİM SÜREÇLERİ İLE İLGİLİ ÖN BİLGİLER**

Ünüşan KULOĞLU

Ekim - 2009

ANKARA

2. Anadolu'daki müzikal yapıların tarihsel gelişim süreçleri ile ilgili ön bilgiler

Anahtar Kelimeler: Müziğin ortaya çıkışı, Ses ve Ritim, İkel Toplum Müziğinde İçerik, Ses aralıkları, makam, nota, dini ve din dışı müzik, Klasik Müzik, Fransız Devrimi

Müzik, esas itibari ile doğanın insan üzerindeki sessel yansımasının onun entellektüel süzgeçinden geçirerek yansıttığı aynasıdır diyebiliriz. Her canlının içerisinde bulunduğu doğal ortamdan etkileşime geçmemesi olanaksızdır. Tüm bu düşüncelerin ışığında “Müzik nasıl ortaya çıkmıştır?” sorusunun cevabını da yine doğada aramalıyız. İlk insan, ayın, güneşin, toprak ananın kısaca doğanın kendisine sunduklarının farkına vardı. Tüm bu etrafında olup biten doğa olayları (iklim değişiklikleri, doğal felaketler, hayvan sesleri, v.s.) onda ilgi, korku ve merak ve ayrıca bir ahengi, farklı düzensiz şiddet ve frekanslara sahip bir sessel devinimi olduğu hislerini uyandırdı. Böylelikle ritmin farkına varan insan, bu ahenk ve devinimi daha sonra doğadaki kendisini ya korkutan ya da yakınına çekmek ve evcilleştirmek amacı ile kullanmak istediği canlılar üzerinde kullanarak ritm vasıtasıyla varlığını korumak adına güçlü bir müttefik edindi. Bunu yaparken yeri geldi sert cisimleri birbirine vurdu, yaşadıkları ve gördüklerini bu ritmsel öğelerle anlatırken yeri geldi vücut dilini de kullanarak ritmi hareketlerine yansıttı. Bu şekilde ritm ve dansın ilk örneklerini yarattı, ikel toplumun yaşadığı yüz binlerce, milyonlarca yıl, beraberinde birçok noktada kendisine deneyim kazandırdı ve böylece farkındalıkları arttı insanoğlunun. Hayvanların, rüzgârların sert cisimlere çarparak çıkarttıkları sesler dikkatlerini ahenkli sesler çıkartmaya yöneltti, bununla beraber insanlar ellerini daha ölçülü kullanmaya başladı ve bu süreç ilk insanın daha çeşitli alanda üretime geçmesini sağladı. Müzik artık ihtiyaç ile birlikte bir başka boyuta geçmeye de başlamıştı. Artık müzik adına insan üretim sürecine girmiş, avladıkları hayvanların organlarından ses çıkartmaya yarayanlarını daha özenle kullanır ve farklı sesler oluşturur olmuştu. Tüm bu sesleri yaşamında farklı alanlarda kullanırken bu arada avlanamadığı ya da, göç ettikleri yerlerde yeterince yiyecek bulamadıklarında kitlesel ölümlerle karşı karşıya kaldı insan. Doğanın tüm zenginliklerini kullanmayı kendisine ödev edindi. Avcılık ilk insanın en önemli besin elde etme yoluydu bununla beraber hayvanların her zenginliğinden faydalanabilmek ve olası açlık tehlikesinden kurtulabilmek amacıyla hayvanları besleyerek evcilleştirmeyi öğrendiler ve ayrıca bitkilerin yenilebilirliğini ve yetiştirilebileceğini gördüler sonuçta tarım ve hayvancılık başladı. Ancak, yaşamlarındaki bu farklılık, kaçınılmaz bir başka gelişimi de beraberinde getirdi. “Savaşlar”ı... Farklı kabileler, avlanacak hayvan ve işlenecek toprak bakımından verimli olan bölgelere yerleşebilmek için savaşılmaya başladılar.

O ana kadar tapınmalarda, ayinlerde, törenlerde vb. kullanılan vurmaları ve üflemeliler, savaşlarda kullanılmaya başlandı. Bunun yanı sıra, bir savaş aleti olan okun yayı çekilerek fırlatıldığında çıkardığı sesi fark ettiler. Böylelikle tellere vurarak ses çıkarılabileceğini öğrendiler. Bu deneyimle birlikte müziğe telli enstrümanlar da dâhil edildi ve biçimi zenginleştirildi. Günümüz müziğinin de temeli olan vurmaları, üflemeliler ve telliler bir araya getirilerek biçim zenginleştirildi. Doğada dağınık ve düzensiz olarak var olan ses, estetize edilerek ritmik biçime büründürüldü ve müziğin temelleri atılmış oldu. Başta da belirttiğimiz üzere ilk insanlar kabile düzeni içerisinde yaşarlarken bu düzenin getirdiği ortak yaşam anlayışı kendisini müzikte de göstermekteydi. Doğanın bir parçası olan insan yaşamındaki rutini, daha henüz sınıfsal farklılıkların tam manasıyla ortaya çıkmamasının da etkisiyle müzikte tek sesli bir formda ortaya koymaktaydı. İnsanoğlunun kendi aralarında yaptıkları savaşlarla kahramanlık şarkıları, cesaretlendirici anlatımlar ortaya çıkararak, savaşta yenen ve yenilen tarafı ortaya çıkarmış, hükmeden ve hükmedilen diye iki farklı tabakanın oluşması ve yenilenlerin köleleştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Müzik, kitlenin moral ve motivasyonunu

yüksek tutmak, karşı grupların gözünü korkutmak, sindirmek için bir psikolojik savaş aracı olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Toplumsal yapıdaki bu farklılaşma ve bir yönüyle çeşitlilik bu etkinin sadece içeriğinde değil, ritminden melodisine kadar müziğin bütün biçiminde de kendisini göstermiştir. Birçok alanda olduğu gibi müzikteki gelişmeler, araştırmalar ve enstrümanlar, istila edenlerce ülkelere taşındı. Müzik artık toplumsal kültürün bir parçası olduğundan, insanlar, çok farklı yerlerde, çok farklı doğa koşullarında oluşmuş olan enstrümanları ya da ses aralıklarını müziklerine katarak çok daha zenginleştirdiler. Bu zenginliği tehdit eden en büyük tehlike, sanatçıların eser verirken, bu eserlerin kalıcılığı konusunda büyük sıkıntı yaşamalarıydı. Bu amaca hizmet etmek adına ses aralıkları üzerine çalışmalarıyla bilinen en eski uygarlık Çin'dir. Çinliler, M. Ö. 3000'li yıllarda bugünkü on iki sesli diziye göre beşli ses aralıklarından oluşan (Do, Sol, Re, La, Mi) beş notalı diziyi kullanmaya başladı. Bu tam beşli aralığa kromatik on iki sesi kullanarak vardılar. Han Hanedanı'ndan kuramcı King-fang, beşincilere dayanarak kromatikleri elde etme kuramını, on ikinci notada durmayıp altmışıncı notaya kadar ulaştırmıştır. (Do, Sol, Re, La, Mi, Si, Fa diyebiliriz...). Daha sonra T'sien Yoçe, altmışta da durmayıp sayıyı 360'a kadar yükseltir ama bu kuramlar çok karışık olduğu için kabul görmez. Son olarak Ming Hanedanı'ndan Prens Tsai-yu, eşit aralıklı on iki kromatik notayı tanıtır ve tartışmalara nokta konulur. Ancak on iki ses, Çin'de uygulama alanına girmeyip kuramsal çalışmalarda kalmıştır. Çin, bugün hala oluşan beş sesli diziyi kullanmaktadır. Çin'deki bu çalışmalar asıl olarak Mısır müziğine yansımıştır. Mısır üzerinden de Ortadoğu ve Akdeniz ülkelerinin müziğine girerek, bugün kullanılan ses aralıklarını ve bu aralıklar üzerinde oluşan makamları doğurmuştur. Notalar daha çok ses aralıkları arasındaki farklılığı ifade etmesi için geliştirilmiştir. Notalama çalışmaları makamların şekillenmesini sağlamış, bu dönem boyunca da ezgiler geniş ve ölçüsüz kullanılmaya devam edilmiştir. Müziğin kullanım alanları ise kral çocuklarının doğum törenleri, kralların ölümü, savaş öncesi ve sonrası törenler, kral ve tanrıyı öven ayinler, cesaret ve huzur veren törenler, hasat şenliklerini içermektedir. Çin'den Mısır'a, Hint'ten Mezopotamya'ya, Yunan'dan Roma'ya tüm imparatorluklar ve devletlerde müziğin kullanım alanı benzer bir seyir izlemiştir. Maden, ağaç ve taş işçiliğinin ilerlemesi ile matematikte yaşanan gelişmeler, enstrüman çeşidinin artmasını sağlamış, davul ve zilin yanında, arp, lir ve alulos isimli enstrümanlar kullanılmaya başlanmıştır. Enstrümanlarda belli bir standartlaşmaya gidilmesi müziğin kuramsal çalışmalarını hızlandırmıştır. Romalı filozof Boethius (MS 480–524) “La” sesinden başlayarak dizideki seslerin her birini bir harfle adlandırmıştır. Ondan çok daha eski olan ve seslerin iniş çıkışlarını gösteren ve ‘işaret’ anlamına gelen ‘Neuma’lar bu sistemle birlikte yedinci yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar ancak bestenin sahibinin anlayacağı türden işaretler olarak hatırlatıcı bir işlev görmekte ve melodiyi yaklaşık olarak ifade etmekteydiler. Bu sistem yeterli olmayınca dokuzuncu yüzyılda tek çizgili porte kullanılmaya başlandı. Bu sistemde, çizginin üst tarafına konulan işaretler sesin inceldiğini, tam üstüne konulan işaretler aynı seste ilerlendiğini, altına konulan işaretler de sesin pesleştiğini (kalınlaştığını) göstermektedir. Ancak ne kadar inceldiği ya da kaç ses pesleştiği tamamen okuyanın yorumuna kalmıştır. Günümüzde kullanılan nota isimleri onuncu yüzyıl içerisinde Milanolu Keşiş Guido Arrezo tarafından konulmuştur. Keşiş bu isimleri bir ilahinin her satırının ilk hecesinden alarak koyar:

Ut quent laxis (Ut yerine Do ismi on altıncı yüzyılda kullanılmaya başlanır)

REsonerafibris

MIRagestorum

FAMulitorum

SOLvepoluti

LABiireatum

Sonctelohannes

Daha sonra bu tek çizgiyi ikinci, üçüncü, çizgilerin eklenmesi izlemiştir. Dördüncü çizgi eklendiğinde takvimler on ikinci yüzyılı göstermektedir. Çizgiler farklı renklerle birbirinden ayrılmışsa da ihtiyaca cevap verme konusunda sıkıntılı bir sistem olarak kalmıştır. Beş çizgili porte, notaların uzunlukları, ölçü çizgisi, on altıncı yüzyılda yaygın olarak kullanılmaya başlanır. Diyez, bemol gibi işaretler, bugünkü bir müzisyenin zorlanmadan okuyacağı nota yazım tekniği ancak on dokuzuncu yüzyılda kullanıma girmiştir.

Müzik ve din birbirlerini tarih boyunca ya düşman ya da dost ilan etmişler, özellikle Avrupa'da dinde baş gösteren reform hareketlerine dek kilisenin müziğe bakış açısı kendine has olmuştur. Halk müziğini tamamen dışlayan kilisenin aksine sıradan insanlar her törende kendi müziklerini icra etmekten kaçınmamışlardır. Tabii bu arada basit yerleşke kavga ve savaşları artık yerini "Haçlı Savaşları"na bırakarak, dinsel bir boyut da kazanmıştır. Ortadoğu'ya yapılan bu seferler sonucunda, Org, lavta ve lir isimli enstrümanların yanında zamanla tulum, gayda, pan flüt, blok flüt, arp, kanun, ut, rebap gibi doğunun enstrümanları da kullanılmaya başlanır. Ardından nakkare isimli küçük el davulları yaygınlaşmıştır. Açık havada trompet, trampet, davul, korno, çifte flüt kullanılmaya başlanmış ve tüm bu enstrümanlar içinde özellikle trampet, timpani, davul, lavta, zil, keman, arp, santur, hut ve obua son derece yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Eski çalgılardan lir ve kitara ise gözden düşmüştür. Bütün bu enstrümanların yaygınlaşmasında trubadur denilen gezgin ozanların ciddi bir etkisi olmasıyla birlikte, temel neden, kilisenin zamanla siyasi arenada gerilemesi ve özellikle enstrüman çalmanın daha serbest bir hale gelmesi oldu. Enstrümanların giderek asıl melodiyi çalmanın yanında, onu destekleyerek ya da ters yönlerde hareket ederek melodiyi zenginleştirmeleri çoksesliliğe yeni bir boyut kazandırmaya başlar. İnsan sesine dayalı çokseslilikte daha çok paralel bir seyir varken (kontrpuan), enstrümanların birlikte kullanımı ile derinlik ya da dikeyliğin (armoni) ortaya çıktığı görülmüştür. Modal sistemden tonal sisteme (majör-minör) geçilmesi de bu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkmıştır. Vurmalı enstrümanlardaki çeşitlilik sayesinde müziğin sadece ritim ögesi değil anlatımı da güçlenmeye başlamıştır. Zamanla kilise baskısının halk üzerinde gerilemeye başlaması, çok tanrılı dinlere ait olan ve yasaklı sayılan enstrümanların özgürleşmesini ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Tiyatroya eşlik eden müzik operayı, operanın gelişimi ise insan sesine daha yakın enstrümanlar bulmayı teşvik etmiştir. Eski çağlardan beri gelen yaylılar, evrim sürecinden geçerek bugünkü kemani oluşturmuştur. Kemanın tam olarak tını ve renk ihtiyacını karşılamaması farklı boylarda üretimini zorunlu kılmış ve bugünkü viyola ve viyolonsel bu ihtiyaca cevap vermeyi başarmıştır. Kilise baskısının kaybolmaya yüz tutması, kilise makamlarının yerine minör-majör dizilerin yerleşmeye başlamasını, yatay çokseslilik yerine dikey çoksesliliğin gelişimini sağladı. İnsan sesinin geri plana düşmesi ise enstrümanlardaki çoksesliliğin müziğin belirleyici unsurunu oluşturmaya başlamasını beraberinde getirdi. Böylece müzik saray, kilise ve malikânelerden çıkıp sokaklara, evlere yayılması ile oda orkestraları yaygınlaşmaya başlamıştır.

Aydınlanma ile birlikte gelişen sanat müziğinin halka inmesi, konu içeriğini zenginleştirmiştir. Soylulara dizilen abartılı methiyelerin yerini gerçekçilik ve canlılık alır. Müzikte insan ilişkilerinden, kadınların yaşamına kadar dinin günah saydığı tüm konular işlenmeye başlanır. Daha doğrusu halk müziğinde zaten var olan bu özellikler, sanat müziğinin yeni gelişmekte olan türünün de konuları arasına girer.

Müzisyenlerin daha özgür bir ortamda çalışması, müziğin gelişimi için yaptıkları çalışmalarda büyük kolaylıklar sağlamıştır. Aydınların, sanatçıların, bilim adamlarının işbirliği; her birine kendi alanında büyük gelişimler yaşattmıştır. Müziği oluşturan bütün faktörler, bu dönemde bilinebilir olmuş ve sesin derinliğinden genişliğine tüm yönleri incelenmiştir. Müzik yazısı,

orkestralardaki çalgı adedi ve yerleri standarda kavuşturulmuştur. Klasik müzikteki bu sıçrama esas olarak halk ezgilerine yönelme ile elde edilmiştir. Denilebilir ki kullanılan ezgilerin tamamına yakını halk ezgilerinden, danslarından ve ritim kalıplarından alınmıştır. Bu ezgilerin merkeze oturtulduğu bir armonik yapı oluşturulduktan sonra, kullanılan ritimlerle güçlü bir dinamizm elde edilmiştir. Eski durağan ve tek düze stil terk edilmeye başlanmıştır. Bu müzik türünün özellikle Haydn, Mozart ve Beethoven ile en yüksek aşamasına ulaştığını görürüz. 18. yüzyılın sonlarına doğru yapılan piyanonun yapısındaki geliştirme çabaları ile bu enstrümanın kullanım alanları da çeşitlenmiştir. Piyano, sahip olduğu çok geniş ses aralığı ve sesteki her ayrıntıyı duymayı sağlayan yapısı ile tek kişilik orkestra gibi işlev görmüştür. Birçok müzik eseri ve müzik türü piyanonun kullanımı ile ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak müzik, ilk çağlardan itibaren toplumsal gelişime paralel bir seyir izlemiştir. Toplumsal yaşamdaki sınıfsal ayrışmalar aynen müziğe de yansımış, her dönem politikaların uygulanmasında, kültürün oluşturulmasında büyük önem taşımıştır. İnsanoğlu müzik aracılığıyla kederlerini, sevinçlerini, öfkelerini, tüm duygu ve düşüncelerini dile getirme fırsatını bulmuştur.

Kaynak (Source):

Tavır Dergisi

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Ünüşan KULOĞLU	Prof. Binnur EKBER	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

2. 1 Müziğin ortaya çıkışı, işlevi ve ihtiyaçtan sanata geçiş süreci

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Mezopotamya, Şamanizm.

Anadolu'da müzik ilkel çağlardan bu yana günlük hayatın bir parçası olmuş, toplumların sevinçlerine, kederlerine, ibadetlerine eşlik etmiştir. Anadolu'da Neolitik Çağ'a ait Çatalhöyük kazılarında ortaya çıkmış dinsel tören sahnelerini betimleyen duvar resimlerinde leopar kürkü içerisinde betimlenmiş olan avcı figürlerine rastlanmıştır. Anadolu müzik anlayışı ilk olarak MÖ 3200 yıllarında yazıyı da icat ederek tarihin başlamasını sağlayan Sümerlerin etkileriyle oluşmuştur. Yeni yıl, bayram, ziyafet, doğum ve ölüm törenlerinde ve hatta spor müsabakalarında hakemlerle beraber kullanılan müzik, hem tanrısal, hem de uygarlığın bir göstergesi olmuştur. Tarım yapan halklar hasat zamanlarında beraberce koro halinde söyledikleri şarkılarla bereketi karşılamışlar, tüm Anadolu ve Ön Asya'da müzisyenlere saygıyla bakılmış ve bunların gelir düzeyleri hep üst seviyede tutulmuştur.

Sümer krallarından Şulgi;
Ben Şulgi, Ur Kralı
Kendimi müziğe adadım
Ve hiçbirşey beni bundan alıkoyamadı
sözleriyle müziğe duyduğu ilgiyi ifade etmiştir.

Anadolu toprakları onlarca medeniyete ev sahipliği yaparken, bereketli olan sadece toprakları olmamış, birbirini takip eden medeniyetlerin kültürel zenginliklerini bir sonraki medeniyet yok etmeden zenginleştirerek gelişmeyi sağlamıştır. Böylelikle, Anadolu müzik kültürü oluşmaya başlayarak evreler halinde gelişimini sürdürmüştür. Anadolu'da müzik, yukarıda da belirtildiği üzere hayatın hemen her evresinde kullanılmaya devam edilmiştir. Hatta müziğin tedavi edici yönü de göz ardı edilmemiş, tedaviler yine şarkı söyleyerek ya da dansla kişinin ruhsal dinginliğine yoğunlaşarak sürdürülmüştür.

Anadolu, Mezopotamya ve Ön Asya'da tarihsel süreç içerisinde gelişmiş olan medeniyetlerin üzerinde kök salan Türkler bu medeniyetlerden kuşkusuz faydalanarak kendi müziklerini oluşturmuşlardır ama kendi öz değerlerini de bu yapıya monte etmeyi de başarmışlardır. Daha İslamiyet'i kabul etmeden ve Anadolu topraklarını vatanları olarak benimsemeden önce Türkler, bir tür çok tanrılı din olan Şamanizm anlayışını benimsemişler ve müzik ritüelinin değişmez bir unsuru olmuştur. Anadolu'ya yerleşen Türkler, süreç içerisinde bu Şaman ritüellerini başkalaşım içerisinde müziklerinde devam ettirmiştir. Şamanizm, kurulan ilk Türk Devleti olan Hun İmparatorluğu'nun da inancını temsil etmiştir. Türkler müzik kültürlerini oluştururken, Şamanizm'den yararlanmışlardır. Elinde bulundurduğu اساسına bağlanmış çeşitli tahta veya metallere çakmış olduğu seslerle Şamanlar, ayinleri yönetirken, büyük bir etki uyandırmışlardır. Tanrılarla insanlar arasında bir aracı konumunda bulunan Şaman, ruhlarla ilişki kurar, törenlerde konu savaşsa savaşçı, av ise avlanan hayvanların kılığına girerek, davul ve davulun ritmiyle etrafını medite etmiş, yalnız bilinç değişimini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda ritüele katılanların iç enerjilerini de yükseltmiştir. Anadolu'ya baktığımızda Müslümanlığın kabulü ile gelişen Rıfai, Mevlevi, Bektaşî-Alevî törenlerinde ve yine Anadolu seyirlik köy oyunlarında önemli ölçüde şamanlığın etkisi vardır. Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra oluşmuş olan hemen tüm tarikat zikirlerinde davul ve vurmali çalgıların sağladığı ritim, temel öğe olarak yer almıştır. Anadolu Bektaşî Alevileri cem ayinlerinde, kopuzun bugünkü geldiği nokta olan bağlamayı kullanmışlardır. Bağlama, Alevî törenlerinde ve deyişlerinin ifade bulduğu temel enstrüman olarak göze çarpar. Anadolu topraklarında

hüküm sürmüş Bizans'dan Anadolu Selçuklu Devleti'nden, Anadolu Beylikleri'ne, Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türkiye Cumhuriyeti'ne dek Türklerle ya da Türklerden önce olsun Anadolu topraklarında müzik hasat zamanlarında bereketi selamlamış, törenlerin tamamlayıcısı olmuş, insanların tedavilerinde kullanılmış ve psikolojinin destekçisi konumuna geçmiş, hüznün gözyaşı damlalarına eşlik ederek teselli kaynağı olarak moral unsuru olmuştur.

Kaynak (Source):

Belkıs Dinçol, “Eski Önasya ve Mısır’da Müzik” Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları 2. Baskı

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Ünüshan KULOĞLU	Prof. Binnur EKBER	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN